O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGIZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“BUXGALTERIYA HISOBI” KAFEDRASI

“BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT: MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA MUVOFIQLASHTIRISH, RAQAMLASHTIRISH VA TARAQQIY ETTIRISH MASALALARI”

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI TO’PLAMI

(2024 yil 15-may)

SAMARQAND

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGIZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“BUXGALTERIYA HISOBI” KAFEDRASI

“BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT: MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA MUVOFIQLASHTIRISH, RAQAMLASHTIRISH VA TARAQQIY ETTIRISH MASALALARI”

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI TO’PLAMI

(2024 yil 15-may)

SAMARQAND – 2024

UO'K: 657.22
T 71
KBK: 65.052

“**Buxgalteriya hisobi va audit: moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiqlashtirish, raqamlashtirish va taraqqiy ettirish masalalari”.** Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. 2024-yil 15-may kuni. Samarqand, SamISI, 2024. 262 – bet.

i.f.d., professor S.N.Tashnazarovning umumiy taxriri ostida

Nashr uchun mas’ullar:
1. **D.X.Aslanova- i.f.f.d., professor**
2. **S.N.Tashnazarov – i.f.d., professor**
3. **D.J.Pashaxadjayeva – PhD, dosent**

To’plovchi va nashrga tayyorlovchi: G.Djumayeva – Assistent
Sahifalovchi: G. Djumayeva

An’anaviy ilmiy-amaliy konferensiya materiallarida yangi O’zbekistonda innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (MHXS) jadal joriy qilish va tashkil etish, Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida korxonalarda aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital, daromadlar va xarajatlarni tan olish va baholash hamda moliyaviy hisobotda aks ettirish, auditni xalqaro standartlar asosida tashkil etish va o’tkazishning tashkiliy dastaklari hamda metodologik masalalari, xizmat ko’rsatish tarmoqlari iqtisodiyotini rivojlantirish hamda iqtisodiy tahlil, moliya, sug’urta, soliqqa tortish, investitsiya va bank sohalarini xalqaro standartlar asosida tashkil etish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. To’plamda MHXSlariga o’tish borasida erishilgan natijalar tahlil qilinib, biznes sub’ektlarida, jumladan tijorat banklari, sug’urta tashkilotlari va boshqa korxonalarda xalqaro standartlarni muvoffaqiyatli joriy qilish bo’yicha xulosa va takliflar keltirilgan. MHXSlarini joriy qilish bo’yicha metodologik tartiblar hamda MHXS asosida moliyaviy hisobot formatlari, hisob siyosati, schyotlar rejasining tuzish borasidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Maqolalar mualliflar tahririda bosilmoqda. Ularda keltirilgan raqamlar, faktlar, xulosa va tavsiyalarga mualliflar ma’suldir. Ularning ayrim fikrlari tashkiliy guruh qarashlariga to’g’ri kelmasligi mumkin

ISBN: 978-9910-720-22-2

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2024.
© “STEP-SEL” MChJ nashriyoti, 2024.

7.Каримов А.А. ва бошқалар. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. –Т.: «Иқтисод-молия», 2019. – 624 б;

8.Уразов К.Б., ПўлатовМ.Э. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. Т.: Инновацион ривожлантириш нашриѐти-матбаа уйи, 2020. – 558 б; K.B.

9. Urazov, N.U. Xudayberdiyev, M.M. Ibragimov, D.K. Urazov. Buxgalteriya hisobi va audit / Darslik. – Samarqand. «Fan bulog_i» nashriyoti, 2022. –408 b;

10. ttps://www.ustav_fondining_eng_kam_miqdorini_muassislar_belgilaydi.

SEGMENTAR HISOB VA HISOBOTNING METODOLOGIK MASALALARI

U.A.Shirinov
SamISI, dotsent

Annotatsiya: Maqolada kprxonalarda segmentar hisobni tashkil etish, segmentar hisobotlarni tuzish tartiblari, segmentlar bo'yicha javobgarlik markazlarini belgilash bo'yicha muloxazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: segmentar hisob, segmentar hisobot, javobgarlik markazlari, biznes segmenti, boshqaruv hisobi.

Bugungi kunda yirik xizmat ko‘rsatuvchi sub'ektlarda yuz beradigan operatsiyalarning aksar qismi filiallar va bog‘lamalarga to‘g‘ri keladi. Chunki barcha asosiy hisob-kitoblar va xizmatlar ko‘rsatish aynan filiallar va bog‘lamalarning asosiy vazifasidir. Bu esa filiallar va bog‘lamalarda ro‘y berayotgan operatsiyalarni nazorat qilish va ularni boshqarishni talab qiladi. Buning uchun esa filiallar va bog‘lamalarda segmentar hisobotlarni tuzish zarur.

Respublikamizda bank xizmatlarini, pochta xizmatlari, aloqa xizmatlari va boshqa yirik xizmat ko'rsatish korxonalari respublikamizning barcha viloyatlari va tumanlari kesimlarida o‘zlarining filiallari va bog‘lamalariga ega. Jumladan, hozirgi kunda mamlakatimizda 20 dan ortiq banklar va 500 dan ortiq filiallari mavjud, Pochta aloqasi xizmatlari bo‘yicha yagona milliy operator bo‘lgan “O‘zbekiston pochtasi” AJ o‘z tarkibida 14 ta xududiy filial, 153 ta rayon va shahar bog‘lamalari, 13 ta ishlab chiqarish uchastkalari, 1820 ta aloqa bo‘limlari, shu jumladan 1320 ta qishloq va 2 ta xarakatlanuvchi pochta aloqasi bo‘limi, shuningdek 1 ta “Xalqaro pochtamt”ning ixtisoslashgan filialiga ega. Xuddi shuningdek, “O‘zbek-telekom” AK o‘z tarkibida 21 ta filial va 130 ga yaqin telekommunikatsion bog‘lamalarga egadir.

Xorijiy va mamlakatimiz olimlari tomonidan segment hisobini yuritish tartibi, segmentar hisobotlarni tuzish ketma-ketligi, tamoyillari va afzalliklari bo‘yicha tadqiqotlar olib borilgan. Chunonchi, xorijiy olimlardan Berton L., Boersema John M., Susan J., Emmanuel C., Garrod N., Frost C., Clive R., Stanley J., Valoshina S.V., Bakaev A.S., Baxrushina M.A., Klinov N.N., Rametov A.X., Sokolov A.A., Suys V.P., Shank Djon K. mamlakatimiz olimlaridan esa Urazov K.B., Tashnazarov S.N., Pardaev A.X., Xasanov B.A., Xasanova R.B. va boshqalar.

Iqtisodchi olim A.A.Sokolov **Biznes segmentlari** korxona faoliyat turlari sifatida, tarkibiy bo‘linmalar, javobgarlik markazlari yoki tashqi muhitning qismlari, segmentar hisob uchun belgilangan deb mulohaza yuritgan. **Segmentar hisobot** bu faoliyatning segmentlari tomonidan tuzilgan va ular to‘g‘risidagi ma’lumotlarni oshkor qiladigan tashkilot moliyaviy hisobotining bir qismi bo‘lib, hisobotning manfaatdor foydalanuvchilariga tashkilotga nisbatan maqbul boshqaruv qarorlarini qabul qilish, shuningdek amalga oshirish uchun kerakli ma’lumotlarni taqdim etish hamda moliyaviy natijalarni, aktiv va majburiyatlarni kelajakdagi bashoratlarini qilishga xizmat qiladi.

Professor A.X.Pardaev **Biznes segmenti** – bu korxonaning ma’lum qismini yoki nisbatan mustaqil bo‘linmasini muayyan vakolatlar va mas’uliyat berish maqsadida ajratishdir deb ta’riflagan.

Rus iqtisodchisi N.Yu.Bazaleyning ta’kidlashicha **Segmentar hisobot** ichki va tashqi hisobotning ajralmas qismi bo‘lgan va moliyaviy hisobotni batafsilroq va puxta o‘rganishga imkon beradigan va shu asosda tijorat tashkiloti faoliyatining ayrim segmentlarida ratsional va samarali operatsion boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun tuziladi.

Iqtisodchi olim Beloglazovaning fikricha, **Segmentlar buxgalteriyasi** bu o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tannarx va xarajatlar, daromadlar va tashkilotning o‘z faoliyatini amalga oshirishdagi faoliyat natijalarini hisobga olishdir.

Professor B.A.Hasanovning fikricha **Geografik segment** – bu muayyan iqtisodiy muhitda tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishda ishtirok etuvchi, risk va foyda kabi iqtisodiy shart sharoitlar ta’sirida, ma’lum makonda harakat qiluvchi ajratib qo‘yilgan komponentlardir.

Tadqiqotlarimiz natijasida, **segment (lotincha segmentum**)ning bir bo‘lak, yaxlit narsaning bir qismi ekanligidan kelib chiqib, segmentar hisob va segmentar hisobot quyidagicha ta’riflar berildi:

***segmentar hisob –** iqtisodiy birlikning tarkibiy qismlari faoliyat turlari, daromadlari, xarajatlari, foyda va boshqa muhim ko‘rsatkichlarini turli o‘lchov birliklarida miqdor jihatdan o‘lchash va sifat jihatdan tavsiflashga mo‘ljallangan ichki hisob tizimi.

***segmentar hisobot** deganda yaxlit iqtisodiy birlikning tarkibiy qismlari faoliyat turlari, ular daromadlari, xarajatlari, foyda va boshqa muhim ko‘rsatkichlari bo‘yicha tuziladigan hisobot tushuniladi.

Xalqaro moliyaviy hisob amaliyotida segmentar hisobotning turlari, tarkibi, uni tuzish va taqdim etish tartiblari maxsus 8-son MHXS «Operatsion segment»da belgilangan. Bundan tashqari rivojlangan mamlakatlarda alohida segmentlar hisob va hisoboti bo‘yicha standartlar, nizomlar va qoidalar mavjud. Chunonchi, Rossiya Federatsiyasida “Segmentlar haqida ma’lumot” PBU 12/2000, AQShda SFAS 131 “Biznes segmentlari va tegishli ma’lumotlarni oshkor etish”, Xitoy Halq Respublikasida 35 son “Segment bo‘yicha hisobot”. Mamlakatimizda esa, boshqaruv segmentar hisobotining turlari, tarkibi, uni tuzish va taqdim etish tartiblari maxsus me’yoriy hujjatlar bilan belgilanmagan.

Segmentlarni hisobga olish yagona buxgalteriya xujjatlari, yagona ma’lumot bazasiga asoslangan bo‘lib, unda batafsil ma’lumot, kelib chiqish joylari, xarajatlar omillari va daromad olish uchun unga qo‘shimcha talablar qo‘yiladi. Agar bunday ma’lumotlar buxgalteriya hisobi va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun keyingi guruhlash uchun qo‘shimcha tafsilotlarni talab qilmasa, bunday tafsilotlar yetarli bo‘ladi.

Axborot bazasiga segment bo‘yicha buxgalteriya hisobiga qo‘yiladigan talablar umuman buxgalteriya hisobiga qaraganda ancha muhimroq bo‘lishi kerak. Shuning uchun segmentlarni hisobga olish va hisobotlarni nafaqat ichki foydalanuvchilar uchun, balki butun tashkilot uchun buxgalteriya hisobi uchun ma’lumot ishlab chiqaradigan tizim sifatida talqin qilish mumkin.

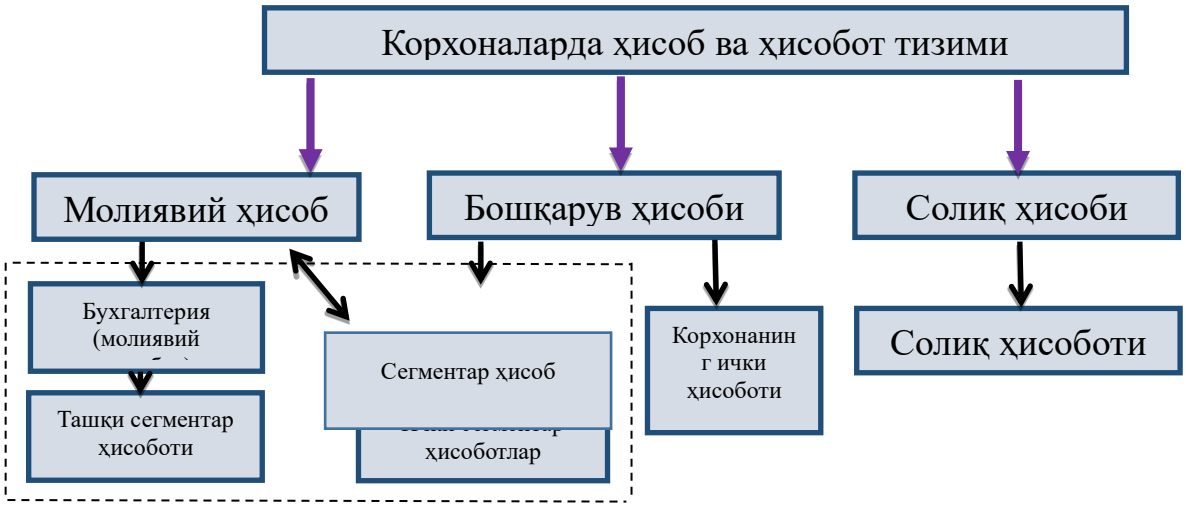
Shunday qilib, bir tomondan, segment buxgalteriyasi bir tomondan tashkilot uchun umuman buxgalteriya tizimi doirasida ma’lumotlarni umumlashtirish uchun ma’lumotlarni qayta ishlashga tayyorgarlik bosqichi sifatida talqin etiladi. Boshqa tomondan, segmentlarni hisobga olish va hisobot berish natijalari asosida boshqaruv qarorlari qabul qilinadi, alohida tuzilmalar-tashkilot segmentlari va umuman tashkilot faoliyati samaradorligi tahlili amalga oshiriladi.

Zamonaviy qarashga ko‘ra xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda buxgalteriya hisobi va hisoboti tizimida segmentar hisob va hisobotning o‘rnini quyidagicha belgiladik (1-rasm).

Boshqaruv hisobida yaxlit iqtisodiy birlik hisoblangan korxonaning tarkibiy qismlari sifatida uning javobgarlik markazlari, masalan, ta’minot bo‘limi, asosiy va yordamchi ishlab chiqarish sexlari, sotish bo‘limi, savdo shahobchalari yoki markazlari (uylari), turli boshqa xizmat ko‘rsatuvchi bo‘linmalari qaraladi. Yaxlit biznesning tarkibiy qismlari sirasiga asosiy faoliyat, investitsiya faoliyati, moliyaviy faoliyat, ijtimoiy faoliyat kabilar kiradi.

Mos ravishda, biznesdan olingan daromadning o‘zi alohida faoliyat turlaridan, shu jumladan, odatiy faoliyat, yangi innovatsion faoliyat, tugatilayotgan faoliyatdan olingan daromad, ichki bozor va eksport faoliyatidan olingan daromad, alohida tovarlarni sotishdan olingan daromad kabilardan tashkil topadi. Boshqaruv uchun har bir faoliyatning, mahsulot turining xarajatliligi, foydaliligi o‘ta muhim hisoblanadi. Shu bois ham har bir faoliyat, mahsulot turi bo‘yicha «daromad-xarajat-foyda» ko‘rsatkichlari zanjirini o‘zida mujassamlashtiruvchi hisobot shakllarini tuzish va ulardan samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda bevosita foydalanish o‘ta muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilar va boshqa omillar korxonalarda tashqi axborot foydalanuvchilar uchun tuziladigan moliyaviy hisobotdan tashqari o‘zlari uchun samarali boshqaruv qarorlarini o‘z vaqtida qabul qilish maqsadida atroflicha axborotlarni beruvchi ichki boshqaruv sementar hisobotlarni tuzishni ham ob’ektiv zarurat qilib qo‘yadi. Bunday boshqaruv segmentar hisobotlarning bosh maqsadi bo‘lib barcha ichki axborot foydalanuvchilarning korxona faoliyati samaradorligini yanada oshirish uchun eng zarur bo‘lgan atroflicha axborotlarga bo‘lgan talabini qondirish hisoblanadi.

1-rasm. Korxonalarning yaxlit hisob tizimida segmentar hisob va hisobotning o‘rni.[25]

Boshqaruv maqsadida tuziladigan boshqaruv segmentar hisobot korxonalar tomonidan majburiy tarzda tuziladigan moliyaviy hisobotning tarkibiy qismi hisoblanmaydi. Shu bois ham boshqaruv segmentar hisobotini tuzish majburiy hisoblanmaydi. Boshqaruv segmentar hisobotning majburiy emasligi hamda unga doir yagona tartiblarni belgilanmaganligi sababli dunyo mamlakatlarida uni turli shakl va mazmunda, tarkibda, uslublarda tuzilayotganligi ko‘rish mumkin.

Shu bilan birga xalqaro hisob ta’limotiga ko‘ra segmentar boshqaruv hisobotlarning sub’ektlari va ob’ektlari, ularda aks ettiriladigan ko‘rsatkichlar tizimiga qo‘yilayotgan umumiy talablar ma’lum darajada shakllantirilgan. Chunonchi, xalqaro ta’limotda boshqaruv segmentar hisobotni tuzuvchi sub’ektlar sifatida iqtisodiy birliklarning javobgarlik markazlari e’tirof etiladi. Boshqaruv segmentar hisobotlar tuzilishi lozim bo‘lgan javobgarlik markazlari sirasiga quyidagilar kiritiladi:[26]

*ta’minot markazi – bu rahbari ishlab chiqarishni uzluksiz kerakli mehnat kuchi, vositalari va predmetlari bilan ta’minlash uchun javobgar hisoblanadigan korxonaning tarkibiy bo‘linmalari bo‘lib, bunday markaz o‘z ichiga kadrlar bo‘limi va ta’minoti bo‘limlarini oladi. Ularda kadrlarga, mehnat vositalari va predmetlari bo‘lgan talab va ta’minotni rejalashtirish, me’yorlashtirish va hisobini yuritish bevosita boshqarish maqsadlaridan kelib chiqib tashkil etiladi.

*xarajat markazi – bu rahbari faqat xarajatlar uchun javobgar hisoblanadigan korxonaning tarkibiy bo‘linmalari; bunday markaz korxona rahbari yoki uning ishlab chiqarish bo‘yicha muoviniga bo‘ysunadigan asosiy, yordamchi va xizmat ko‘rsatuvchi bo‘limlari hisoblanadi, ushbu bo‘limlarda asosiy, yordamchi va xizmat

[25]Муаллиф ишланмаси
[26] Уразов К.Б., Пўлатов М.Э. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. -Т.: “Инновацион ривожлантириш нашриёти-матбаа уйи”, 2020. 542-543б.

ko‘rsatishga oid ishlab chiqarish xarajatlarini rejalashtirish, me’yorlashtirish va hisobini yuritish ishlab chiqarish omillari hamda ulardan foydalanishni nazorat qilish, tahlil qilish va boshqarish maqsadlarida tashkil etiladi.

*foyda markazi – bu rahbari ham sotish, ham xarajatlar, ham foyda uchun javobgar hisoblanadigan korxonaning tarkibiy bo‘linmasi; bunday markaz korxona rahbari yoki uning reja-moliya ishlari bo‘yicha muoviniga bo‘ysunadigan sotish bo‘limi, reja-iqtisod, moliyalashtirish bo‘limi va buxgalteriya bo‘limlari hisoblanadi; ushbu markaz rahbari sotish baholarini, ishlab chiqarish va sotish hajmini, shuningdek, ishlab chiqarish va sotish tannarxini nazorat qiladi; mazkur markazda daromad ishlab chiqilgan va sotilgan mahsulotning pul birligidagi qiymat, xarajat – ishlatilgan resurslarning pul birligidagi qiymat, foyda esa daromad va xarajatlar o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadi, markazda pirovardida asosiy nazorat qilinadigan ko‘rsatkich bo‘lib foyda ko‘rsatkichi hisoblanadi.

*bosh ofis markaz – bu rahbari nafaqat tushum, xarajat va foyda uchun, balki kapital va moliyaviy investitsiyalar uchun ham javobgar hisoblanadigan korxonaning tarkibiy bo‘limi; bunday markaz korxona rahbari boshchiligidagi bosh ofis hisoblanadi, uning asosiy maqsadi va vazifasi bo‘lib korxonada nafaqat foyda olish, balki kiritilgan kapital va moliyaviy investitsiyalar rentabelligi, investitsiyalar daromadliligi va xususiy kapital ko‘payishiga erishishni ta’minlash hisoblanadi.

Xalqaro hisob amaliyotida boshqaruv segmentar hisobotni tuzish ob’ektlari bo‘yicha ham yaxlit fikr shakllantirilgan. Bunday ob’ektlar bo‘lib korxonaning bosh byudjeti va alohida olingan ko‘rsatkichlar bo‘yicha tuziladigan byudjetlar e’tirof etiladi.

Korxona Bosh byudjeti (biznes reja) ijrosi bo‘yicha hisobotni tuzishga mas’ul bo‘lib korxona bosh ofisi rahbari hisoblanadi. Rahbar bosh menejer sifatida javobgarlik markazlari tomonidan tuziladigan alohida ko‘rsatkichlar byudjetlari bo‘yicha tuziladigan hisobotlarni qabul qiladi, ular bajarilishini nazorat qiladi, shuningdek, ularga tuzatishlar kiritish, ijrosini ta’minlashga qaratilgan qarorlarni qabul qiladi, kelgusi davrlar uchun korxonaning yangi biznes – rejasini tuzishga umumiy rahbarlikni olib boradi.

Alohida olingan ko‘rsatkichlar bo‘yicha byudjetlar ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlar korxonaning mos ravishdagi javobgarlik markazlariga kiruvchi bo‘limlari tomonidan tuziladi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Korxonalarda boshqaruv segmentar hisobotlarni tuzuvchi javobgarlik markazlari[27]

№	Javobgarlik markazlariga kiruvchi bo‘limlarning nomlari	Tuzish yuklatilgan boshqaruv segmentar hisobotlarning nomlari
1. Bosh ofis markazi		
1	Korxona rahbariyati - bosh ofis	Korxona Bosh byudjeti (biznes-reja) ijrosi bo‘yicha yig‘ma hisobot

[27] Уразов К.Б., Пўлатов М.Э. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик.-Т.: “Инновацион ривожланиш нашрёти матбаа уйи”,2020, 554 б.

2. Ta’minot markazi		
1	Kadrlar bo‘limi	*Kadrlar ta’minoti va shtat jadvali byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Mehnat sarfi byudjeti bo‘yicha hisobot;
2	Ta’minot bo‘limi	*Mehnat vositalari ta’minoti byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *mehnat predmeti ta’minoti byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Kommunal va boshqa xizmat turlari (suv, gaz, elektr energiyasi, bug‘, yoqilg‘i, transport va boshqalar) ta’minoti byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
3. Xarajat markazi		
1	Asosiy ishlab chiqarish bo‘limi	*Ishlab chiqarish hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Tugallanmagan ishlab chiqarish hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
2	Yordamchi ishlab chiqarish bo‘limi	*Yordamchi ishlab chiqarish hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Tugallanmagan yordamchi ishlab chiqarish hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
3	Xizmat ko‘rsatish bo‘linmalari	*Umumishlab chiqarish xarajatlari hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
4. Foyda markazi		
1	Sotish bo‘limi	*Sotish hajmi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
2	Reja-iqtisod va moliya bo‘limi	*Bevosita material xarajatlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Mevosita mehnat va ish haqi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Bevosita boshqa ishlab chiqarish xarajatlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Yig‘ma ishlab chiqarish xarajatlari va tannarx byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Sotish tannarxi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot *Sotish va boshqarish xarajatlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Boshqa ustama ishlab chiqarish va noishlab chiqarish xarajatlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Soliqlar byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Moliyalashtirish manbalari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot;

		*Kapital va moliyaviy investitsiyalar byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot
3	Buxgalteriya	*Buxgalteriya balansi byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Moliyaviy natijalar ko‘rsatkichlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Pul oqimlari byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Xususiy kapital byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot; *Debitorlik va kreditorlik qarzlar byudjeti ijrosi bo‘yicha hisobot.

Boshqaruv segmentar hisobotlarga ma’lum talablar ham qo‘yiladi. Ushbu talablar sirasiga quyidagilar kiradi:

• o‘z vaqtidalilik – bu hisobotni unga zarurat paydo bo‘lgan vaqtda taqdim etish**;**

• yetarlilik – bu axborotning to‘liqligi, biroq o‘z ichiga zarur bo‘lmagan ortiqcha axborotlarni qamrab olmaslik**;**

• maqsadlilik – axborotning boshqaruv maqsadi xususiyatini qamrab olganligi;

• manzillilik – hisobotning konfidinsiallik tamoyiliga to‘liq amal qilingan holda faqat mas’ul xodimlarga yetkazilishi;

• ob’ektivlilik – boshqaruv uchun zarur axborotlarni shakllantirishda xatoliklarga yo‘l qo‘ymaslik;

• taqqoslamalilik – hisobot ma’lumotlarining vaqt bo‘yicha va korxona javobgarlik markazlari bo‘yicha taqqoslanish imkoniyatiga egaligi;

• tejamkorlik – boshqaruv segmentar hisobotlarni tuzish xarajatlarini ularni foydalanishdan ko‘riladigan samaradan ortib ketmasligi.

Boshqaruv segmentar hisobotlarni taqdim etish muddatlarini buzish ularda aks ettirilgan ma’lumotlar qimmatini pasayishiga olib keladi, boshqacha aytganda bunday hisobotlar operativ qarorlarni qabul qilishda nafsiz bo‘lib qoladi. Shu bois ham, segmentar hisobotlarni o‘z vaqtida - talab qilingan vaqtda, har soatda, har smenada yoki ish kuni oxirida berish foydali. Ayrim segmentar hisobotlarni talab etilgan davrlarda - har haftada, bir oyda yoki boshqa belgilangan vaqtda berish maqsadga muvofiq. Shuningdek, u yoki bu ob’ekt to‘g‘risida ma’lumotlarni ayrim guruh foydalanuvchilarga, masalan, quyi va o‘rta bo‘g‘in boshqaruv menejerlariga batafsil tarzda har kuni, yuqori bo‘g‘in menejerlariga esa ular to‘g‘risidagi hisobotlarni haftasiga yoki oy oxirida jamlangan holda berish talab qilinadi.

Ayrim ob’ektlar to‘g‘risidagi boshqaruv hisobi axborotlari ularning har bir o‘zgarishidan keyin real vaqt rejimida tegishli boshqaruvchilarga yetkazilishi lozim. Masalan, korxonaning moliyaviy holatiga mas’ul bo‘lgan yuqori bo‘g‘in menejeri uchun valyuta kurslari yoki birja kurslari, fond bozori indekslari, qimmatli qog‘ozlar kotirovkalari, tovar va xizmatlar narxlari (tariflari)ni keskin o‘zgarganini

to‘g‘risidagi operativ axborotlar zudlik bilan yetkazilishi lozim. Shuningdek, rahbarlarga korxona iqtisodiyotiga putur yetkazishi mumkin bo‘lgan ishlab chiqarishdagi kutilmagan uzilishlar, noratsional chiqimlar va yo‘qotishlar to‘g‘risida axborotlar ularga doir choralarni tezlikda qabul qilish uchun zudlik bilan yetkazilishi kerak.

Boshqaruv segmentar hisobotlari aksariyatini har kunlik yoki har haftalik, ayrimlarini esa oy yakunida berilishi yetarlidir. Masalan, mahsulot va yarim mahsulotlarni ishlab chiqarish, yaroqsizliklar, me’yorlardan chetlanishlar, sotish miqdori va qiymati to‘g‘risidagi segmentar hisobot ma’lumotlari, odatda, har kuni yoki haftada bir marta taqdim etiladi. Bozorga olib chiqilgan alohida tovarlar, ish va xizmatlarning foydaligi va rentabelligi to‘g‘risida faqatgina oylik boshqaruv hisobotlari ma’lumotlari asosida bir fikrga kelish mumkin. Xuddi shunday, uzoq muddatli investitsion loyihalar bo‘yicha qilingan ishlar, olingan natijalarning reja ko‘rsatkichlaridan chetlanishlari to‘g‘risidagi axborotlarni ham oy yakunlari bo‘yicha aniqlash mumkin.

Korxonalarda xaqiqiy qilingan xarajatlar va erishilgan natijalar to‘g‘risidagi boshqaruv hisobotlarini hisobot davri tugashi bilan qisqa muddatlarda shakllantirish va menejerlarga yetkazish tizimi yaratilishi o‘ta muhim.

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish, zamonaviy AKTlarni qo‘llash boshqaruv segmentar hisobotlari formatlari, ularni ichki axborot foydalanuvchilarga yetkazish usullariga ham o‘ziga xos talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda segmentar hisobotlarni faqat qog‘oz shaklida uzatish o‘z dolzarbligi yo‘qotmoqda, uning o‘rniga hisobotlarni bevosita kompyuter ekraniga turli ranglardagi jadval, diagrammalar, grafiklar ko‘rinishlarida taqdim etish avj olmoqda.

Boshqaruv segmentar hisobotlar shakl va mazmunan ixcham, optimal bo‘lishi, juda ko‘p sonli hisob-kitoblarni qamrab olmaganligi ham maqsadga muvofiqdir. Boshqaruv segmentar hisobotlariga tushuntirish xatlarida, qilingan tahlil natijalarida mavjud chetlanishlar hisob-kitoblari, sabablari va sababchilari, bu chetlanishlarni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar aniq bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016 yil 13 aprel, № O‘RQ-404.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi Qarori. 2020 yil 24 fevral. PQ-4611.

3. MSFO № 8 «Operatsion segment»

4. Базалей, Н.Ю. Развитие концепции сегментарного учета, отчетности и анализа в системе управления коммерческими организациями : специальность 08.00.12. «Бухгалтерский учет, статистика» : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Базалей Наталья Юрьевна ; Ростовский государственный экономический университет «РИНХ». — Ростов-на-Дону, 2008. — 187 с. — Библиогр.: с. 153-163.

5. Варламова, Е.Н. Сегментирование бухгалтерской информации при аудите организаций оптовой торговли : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации. — Москва, 2012. — 193 с. —Библиогр.: с. 157-169.

6. Бариленко, В.И. Анализ сегментов бизнеса: учебник / В.И. Бариленко, О.Ю. Гавель, О.В. Ефимова [и др.] ; под редакцией В.И. Бариленко. — КноРус, 2019. — 404 с. — ISBN 978-5-406-04880-1.

7. Cristi, A.G. An analysis of the proprietary costs of segment reporting = Анализ затрат на составление сегментной отчетности : Dissertation / A.G. Cristi // Cornell University. — 1998. — 82 p.

8. Уразов К.Б., Пўлатов М.Э. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик.-Т.: “Инновацион ривожланиш нашрёти матбаа уйи”,2020, 554 б.

MOLIYAVIY HISOBOTNI XALQARO STANDARTLARIGA O’TISH SHAROITIDA MOLIYAVIY BUXGALTERIYA HISOBINING ROLI

Pashaxodjayeva Dildora Djabborxonovna
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi dotsenti
Qilichova Fotima Xayrulla qizi
SamISI 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada MHXS.larga o’tish sharoitida moliyaviy buxgalteriya hisobiga keng qamrovli kirishni, shu jumladan uning asosiy tushunchalarini, maqsadlarini va biznes qarorlarini qabul qilishdagi dolzarbligini ta'minlashga qaratilgan va olib borilgan tadqiqotlar natijasi xulosada keltirilgan.

Kalit so’zlar: moliyaviy byxgalteriya hisobi, moliyaviy buxgalteriya hisobi konseptual asoslari, buxgalteriya hisobi, moliyaviy natija, moliyaviy faoliyatni boshqarish, korxona, moliyaviy hisobot, foyda, zarar, aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital, daromadlar, xarajatlar.

Аннотация: Целью статьи является дать всестороннее введение в финансовый учёт, включая его основные понятия, цели и значимость для принятия бизнес-решений в условиях перехода на МСФО, а результаты исследования представлены в заключении.

Ключевые слова: финансовый учет, концептуальные основы финансового учета, бухгалтерский учет, финансовый результат, управление финансовой деятельностью, предприятие, финансовая отчетность, прибыль, убыток, активы, обязательства, частный капитал, доходы, расходы.

Abstract: The article aims to provide a comprehensive introduction to financial accounting, including its main concepts, objectives and relevance to business decision-making, and the results of the research are presented in the conclusion.

Keywords: financial accounting, conceptual foundations of financial accounting, accounting, financial result, management of financial activities,

MUNDARIJA

I-SHO‘BA. MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA KORXONALARDA AKTIVLAR, MAJBURIYATLAR, XUSUSIY KAPITAL, DAROMADLAR VA XARAJATLARNI TAN OLISH VA BAHOLASH HAMDA MOLIYAVIY HISOBOT MASALALARI		
Пардаев М.Қ. ***Пардаев О.М.***	Мамлакатимиз иқтисодиётининг стратегик ривожланиши ва уларнинг таҳлили	6
Уразов К.Б.	Корхоналар молиявий ҳисоботларини халқаро стандартларга мувофиқлаштиришнинг методологик масалалари	13
Ташназаров С.Н.	Халқаро стандартларга ўтиш шароитида бухгалтерия ҳисобининг замонавий талқини	19
Эргашева Ш.Т.	Принципы формирования отчета о финансовых результатах в национальной и зарубежной практике	32
Eshpulatova Z.B. ***Rustamova M.***	Tibbiy xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar daromadlar hisobi ob’ekti sifatida tavsifi va tasnifi	41
Ахмеджанов А.	Роль первичного учета в повышении достоверности отчетной информации в кластерах	45
Пашаходжаева Д.Д. ***Кадыров А.***	Комбинированная «модель мотивации» Combined “motivation model”	49
Уразов К.Б. ***Алиева Л.Ж.***	Корхоналар устав капиталидаги ўзгаришлар ҳисобини халқаро стандартлар асосида сабаб ва оқибатлар кесимида юритишнинг услубий тартиблари	53
Shirinov U.A.	Segmentar hisob va hisobotning metodologik masalalari	60
Pashaxodjayeva D.D. ***Qilichova F.X.***	Moliyaviy hisobotni xalqaro standartlariga o’tish sharoitida moliyaviy buxgalteriya hisobining roli	68
Абдурасулов Ж.А.	Молиявий инвестициялар ҳисобининг назарий асослари	74
Зарипова С.З.	Задачи развития и цифровизации экономических отчётов по международным стандартам	78

Ташназарова Д.С.	Бошқарув бухгалтерия ҳисоби ва таннарх бухгалтерия ҳисоби моҳияти ва замонавий таърифлари	81
Po‘latov X.U.	Savdo faoliyati alohida turlarining xususiyatlari va ularning soha korxonalari xisob siyosatiga ta’siri	87
Eshpulatova Z.B. ***Asatova U.***	Tibbiy xizmat ko‘rsatuvchi iqtisodiy sub’ektlarda xarajatlar hisobining o‘ziga xos xususiyatlari	92
Собиров Х.	Таъминот жараёни ҳисобини такомиллаштириш	97
Misirov A.A.	Tashqi iqtisodiy faoliyat bo’yicha hisoblashuv muomalalari hisobini tashkil etishning me’yoriy xuquqiy asoslari tizimi	104
Ниятов Ж.А.	Характерные свойства учета расходов периода в хозяйствующих субъектах	110
Berdaliyev X.K. ***Xolmuradov M.A.***	Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo’llash asosida qishloq xo’jalik mahsulotlarini sotish jarayonining moliyaviy tahlili	113
Niyatov J.A.	Iqtisodiy sub'ektlarda moliyaviy hisobot mazmuni va ahamiyati	118
Yunusova R.B.	Sog'liqni saqlash muassasalarida dori vositalari tannarxini hisobga olish	121
Холмурадов М.А. ***Тажиддинов Ж.Ш.***	Молиявий ҳисоботнинг ҳалқаро стантдартлари асосида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда кластерларни ўрни ва аҳамияти	125
Ergasheva F.N.	Moliyaviy hisobot xalqaro standartlarga o‘tishda dastlabki qadamlar	128
Yunusova R.B.	Improving the calculation of the cost of receipts and services rendered in medical enterprises	132
G'afforov Sh.N. ***Xolmuradov M.A.***	Mollyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida korxonalarda daromadlar va xarajatlarni tan olish va baholash	135
Misirov A.A.	Eksport-import operatsiyalari hisobining mohiyati va vazifalari	140
Eshpulatova Z.B.	Moliyaviy hisobot xalqaro standartiga o‘tish davr talabi va joriy etish asoslari	144

Ташназарова Д.С. Кенджаева З.М.	Совершенствование учета нематериальных активов	146
Ro'ziboyev Z.T.	Xo'jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning iqtisodiy ahamiyati va ularni to'g'ri hisobga olish zaruriyati	150
Jabbarova Ch.A.	Korxonalarda majburiyatlarni xalqaro standartlar asosida tan olish va baholash	154
Рахмонкулов А.	Хўжалик юртиувчи субъектларда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш зарурияти ва аҳамияти	158
Эшонқулов А.Қ.	Корхоналарда пул оқими тугрисидаги хисобот шаклини молиявий бухгалтерия жадваллари асосида кўриб чиқиш	161
Икрамова Х.Р.	Преимущества применения системы «стандарт-кост» в управление производственными затратами	166
Умарова Ш.К.	Корхоналар молиявий фаолияти моҳиятининг замонавий талқинлари	170
Ташназарова Д.С. Кудратов Ж.А.	Формирование организационно-методической основе анализа финансовой отчетности по международным стандартам (IFRS) финансовой отчетности	174
Юсупова Ф.	Даромадлар ва харажатлар молиявий натижаларнинг асосий кўрсаткичлари сифатидаги тавсифи	177
Сатторов Т.Т.	Теоретические основы применения лекарственных средств в субъектах отрасли фармацевтики: международные и национальные аспекты	183
Эшонқулов А.Қ.	Корхоналарда пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни такомиллаштириш	187
Djumayeva G.A.	Ijara hisobining dolzarbligi va unga nazariy asoslarda berilgan ta'riflar	191
II-SHO'BA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA AUDITNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH VA O'TKAZISHNING TASHKILIY DASTAKLARI HAMDA METODOLOGIK MASALALARI		

Urazov K.B. ***Abduxalil-zoda R.M.***	Korxonalar moliyaviy faoliyatini ifodalovchi ko'rsatkichlarni swot tahlildan o'tkazish tartibi	196
Очилов Ф.Ш.	Баҳоланган мажбуриятлар аудитини ўтказиш кетма-кетлиги	200
Shirinov U. ***Turaeva F.***	Conducting an audit of impairment of enterprise assets	202
Ilyorov E.E.	Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini baholashda auditning xalqaro standartlarini qo'llashning ahamiyati	204
Очилов Ф.Ш.	Баҳоланган мажбуриятлар аудитини ташкил қилиш ва ўтказиш йўналишлари	209
III-SHO'BA IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH TARMOQLARI IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH HAMDA IQTISODIY TAHLIL, MARKETING VA MENEJMENTNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH		
Пардаев М. Қ. ***Пардаев О. М.***	Замонавий стратегик таҳлилни амалга оширишда тасаввур фалсафасидан фойдаланиш	212
Хашимова М. М.	Жаҳон стандартлари асосида экотуризмни ривожлантиришнинг йўллари	217
Пардаев М. Қ. ***Пардаев О. М.*** ***Мамаюнусов Т. О.***	Инсоннинг ўзини таҳлил қилиш орқали синергетик самара ва стратегик мақсадларга эришиш имкониятлари	220
Муродбеков Б. Н.	Ўрта бизнес субъектларини тоифалаш	227
Шукуров Ф.Т.	Самарқанд вилояти туризмини янада ривожлантиришда инновациясининг роли	231
Hasanov H.	O'zbekistonda elektron hukumatni rivojlantirish istiqbollari	235
IV-SHO'BA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MOLIYA, SUG'URTA, SOLIQQA TORTISH, INVESTITSIYA VA BANK SOHALARINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH MASALALARI		
Ниязов А. О.	Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни солиққа тортиш механизми	240
Atoev L. A.	Taxation challenges and opportunities in the digital economy:A case study of uzbekistan	243

Янгиева Н. С.	Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишнинг солиққа тортиш механизмига таъсири	248
Atoev L. A.	De minimis threshold for e-commerce activity and impact on revenue in uzbekistan	251